

УДК 811.161.2'366.58"16/17"

Л. М. Марчило

Часові форми дієслова в літописі Самійла Величка

Стаття присвячена проблемі функціонування часових форм дієслова в українській мові XVII – поч. XVIII ст. З'ясовано особливості вживання синтетичних та аналітичних часових форм на матеріалі пам'ятки давньої української історіографії – літопису Самійла Величка "Сказаніє о войнн козацкой зъ поляками".

Ключові слова: дієслово, минулий час, плюсквамперфект, теперішній час, майбутній час, Самійло Величко.

Статья посвящена проблеме функционирования временных форм глагола в украинском языке XVII – нач. XVIII вв. Были установлены особенности употребления синтетических и аналитических временных форм на материале памятника древней украинской историографии – летописи Самойла Величко "Сказаніє о войнн козацкой зъ поляками".

Ключевые слова: глагол, прошедшее время, плюсквамперфект, настоящее время, будущее время, Самойло Величко.

The article is devoted to the problem of functioning of the tense forms of the verb in the Ukrainian language 17th – 18th centuries. The forms of the Past, Pluperfect Present and Future tense are analyzed on the material of the monument historiography of the 18th century – Chronicle of Samiylo Velychko. These forms of tense is indicated that the author used the book elements, borrowing and live speech. The system of aspectual-temporal forms of the verb is presented one of the stages of development the grammatical system Ukrainian language. The forms of the Present and the Simple future tense are characteristic for the modern Ukrainian language. The forms of the Past and Pluperfect basically already formed, but fixed set of elements that have been lost completely Ukrainian language (aorist, imperfect tenses), or saved only in the dialects. Influence of live conversational speech manifested in the use of synthetic forms of imperfective aspect of future tense, which became a specific feature of the grammatical system of the Ukrainian language.

Key words: verb, Past tense, Pluperfect, Present tense, Future tense, Samiylo Velychko.

Вивчення мовних особливостей оригінальних писемних пам'яток дає змогу дослідникам наблизитися до створення повної картини розвитку мови. Цінний матеріал для дослідження історії української

мови містять козацькі літописи XVII – поч. XVIII ст. Літописи Самійла Величка, Григорія Граб'янки, Самовидця – оригінальні пам'ятки давньої української історіографії, української мови та літератури, що містять фактичні відомості з історії нашого народу, тому є об'єктом дослідження істориків, літературознавців, мовознавців. Дослідження текстів зазначеного періоду має на меті виявлення певних закономірностей у формуванні граматичної системи української мови, оскільки в цей час у писемних джерелах збільшується кількість елементів живої розмовної мови. Літопис Самійла Величка "Сказаніє о войнн козацкой зъ поляками" – видатна пам'ятка української мемуарно-історичної прози початку XVIII ст., у якій описано події 1648–1700 рр. Її автор служив у військовій канцелярії, був освіченою людиною, вихованцем Києво-Могилянської колегії, добре знав рідну мову і кілька іноземних, що й позначилося на його творах. Дмитро Чижевський зауважував, що "стиль Величка досить сильно змінюється залежно від предмета його трактування: можна говорити про різні шари його стилю – "високий" стиль, що нагадує стиль української барокової проповіді, зустрічаємо в промовах, в патетичних місцях "Літопису"; там, де Величко висловлює власні погляди, стиль значно простіший; ще простіший, але й поетичніший він там, де Величко подає описи подій" [4, с. 315].

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей уживання літописцем синтетичних та аналітичних часових форм, що відбивають специфіку вищо-часової системи аналізованого періоду.

У літописі Самійла Величка зафіксовані різні часові форми. Як і в інших літописних джерелах, у яких розповідається про минулі події, у тексті переважають форми минулого часу. Мова літопису має багато архаїчних рис. Це стосується і форм минулого часу. Зокрема, автор уживає синтетичні форми минулого часу – аорист та імперфект, напр.: *сотвори* (9), *начаша* (11), *написахом* (12), *бяху* (13), *рѣхъ* (13), *імѣяху* (13), *рѣхомъ* (129), *нарицаша* (14) та ін. Форми аориста переважно позначають дії одиничні, нетривалі, напр.: *усмотрѣхъ* за бл[а]го положити здес пунктъ зъ гистории нѣмецкого автора Самоила Пуфендорія, тую-жъ войну Хмельницкого, краткими слови окрѣслившого (8); *Богданъ Хмельницый (о нем-же въ выводѣ, на листѣ, кто и откуда онъ бѣ, ізъявихъ прежде) сотникъ уже на тотъ часъ чигринскій, видячи людей своихъ украинскихъ, от пановъ полскихъ и дозорцевъ їхъ бѣдсвеннѣ знетомихъ и озлобляемыхъ, плачь і стенаніє,*

братерскимъ, а праве отческимъ на тоє уболѣваль сердцемъ. . . (15–16). Форми імперфекта в аналізованому тексті позначають дії тривалі, повторювані: *тѣмъ-же совѣтоваху* королю, даби Козаковъ обуздаль и усмириль... (9); *Поляки бунтовалися, Россияне, которую давно во умѣ содержажу*, брань явно починають (10); *Року от созданія вѣсея твари 7156, от воплощенія же сина слова б[о]жія содѣтеля и зиждителя миру Хр[и]ста г[оспо]да 1648, в он же господствоваху и повелѣваху* (10). Іноді в одному реченні представлені форми і аориста, і імперфекта: *Бо от вишьписанного короля полского, Казѣмѣра Третього, до пановання Жигмунта Первого, бѣше Русь (яко же рѣхъ) в меншомъ от Поляковъ озлоблении, чрез лѣтъ 174, в них же преїдоша* королей полских 8, з ним же Казѣмѣромъ числячи (12). Отже, автор уживає архаїчні форми, відсутні в живому розмовному мовленні того часу, створюючи текст "високого" стилю. В. М. Русанівський зазначав, що "мова літопису С. Величка наближається до церковнослов'янської, але не зливається з нею" [3, с. 123].

У пам'ятці переважають форми минулого часу, сформовані на основі перфекта, що вже втратили допоміжне дієслово: *Где слышалъ и от асъсистентовъ своихъ многіе себѣ похвали, и тоєѣ фортеци залецення, яко и недобитою єи нарицали* (6); *Якая за Хмелницкимъ погоня любо и била, єднакъ вѣсує; поневаж недогнаний Хмелницкий и без жадного препятія щасливе от Бродовъ прибилъ на Украину. Где нѣколикое время преживши, и з добрими молодцами козацкими обознавшис, отехалъ з ними на низъ до Сѣчи Запорожской* (6). Такі форми могли бути як доконаного, так і недоконаного виду.

Зрідка літописець уживає форми перфекта: *А же в[аша] м[и]л[о]сть пожиточнии и всему народу Малоросийскому потребни у себе хорониль и таиль привилеи, а для своихъ власних пожитковъ и користей не хотель єси стати и м[и]л[о]сти королевской просити за плачущих и бѣдствующих от п[а]новъ Поляковъ людей н[а]шихъ Украинских, то за тоє не над людми, але над овецками, албо свиннями полковниковати все войско Запорожское чинить в[ашей] м[и]л[о]сти годнимъ* (19); *Дякуємъ тежъ при семь велце вашой велможности за гостинець грошевий, котормъ насъ по ласцѣ своєѣ обослати изволилъ єси, и отслужовати тоє по силѣ нашої декляруємъ и облѣгуємся* (171). Форми перфекта в

давньоукраїнській мові позначали таку минулу дію, результат якої актуальний і для моменту мовлення.

Проте зафіксовано багато форм, генетично пов'язаних з перфектом. Це синтетичні (складні) форми, які ще називають минулим особовим часом, утворені на основі перфекта, в яких допоміжне дієслово у деформованому вигляді приєдналося до дієприкметника, напр.: *Не **моглемъ** того дойти и вибадатися з гисторий книжных, якого власне року заложенъ и доконченъ въ Полщѣ славний и крѣпкий замокъ Бродский; того тилко зъ повѣсти певной шляхти полской **дойшодемъ**, ижъ Зѣновий Богданъ Хмелницкий [...] зоставаль в Полщѣ въ чину конюшескомъ у велможного п[а]на Поточкаго [...] въ тоє время, когда зовсѣмъ докончился тот замокъ* (5).

Різновидом цих форм є форми з препозитивним допоміжним дієсловом, яке може приєднуватися до займенників та службових частин мови. Вони часто вживаються в конструкціях з прямою мовою, наприклад: *Для чого в сенатѣ своємъ такіє король з жалостію сердечною **вимовиль** всѣмъ вслухъ **слова**: м[о]сцѣ панове братя, прийшлисьми за непогамованимъ гнѣвомъ и упоромъ нашимъ до того, жесми **утратили** Украину яко златое яблко, жесмо **утра-тили** яко свѣтъ очію нашу, жесмо **наконецъ утратили** и вѣчне чуждими зостали добрихъ молодцовъ Козаковъ братѣ нашей, за которих оружіємъ и стражею чрезъ многіє времена, яко за крѣпкими мурами, до сихъ часовъ в тишинѣ и покою зоставалисьми, и прочимъ неприятелемъ нашимъ билисьмо страшними* (96); *Але при отправлѣ їхъ приватне бившой, и такоє королевское к нему Барабашу зъ товариствомъ **устное било слово**: памятаем ми, панове козаці. . . недавно прошлюю Хотѣнскую [...] службу вашу войська Запорожзкаго; которои, яко найяснѣйший Жигмунт отецъ нашъ корол полский такъ і ми вдячни будучи велце, декларовалисьмо вамъ всему нашему войску Запорожзкому и цалому народу Украинскому такую нашу ласку и респектъ, какой **бисте** тилко от насъ **аффектовали** и **вождедѣли**, і теперь тоєй декларациєй нашей не кассуємъ и не премѣняємъ* (14–15). Форми минулого особового часу були поширені в багатьох українських пам'ятках того часу, очевидно, під впливом польської мови. Проте стосовно контактів української мови з польською, що знаходило вияв у граматиці, то, на думку В. М. Русанівського, це "відбилосся в

основному на взаємному підтриманні окремих форм, а не в їх прямому запозичуванні" [2, с. 55].

Уживає С. Величко і форми давноминулого часу (плюсквамперфекта), які позначали дію, що передувала в часі іншій минулій дії або відбувалася в далекому минулому. Зафіксовані новіші форми плюсквамперфекта, до складу якого входить дієприкметник на **-ль** та дієслово **быти** в перфекті, але вже без допоміжного дієслова в особових формах (**єсмь**, **еси** та ін.): *Елену зас Хмелницковну **поняль билъ** за жену значний и шляхетний человекъ, первѣе Данило Виговский братъ родний Виговскому, що по Хмельницкомъ билъ мало гетманомъ* (8); *Князь пруский, албо курфистръ брандебургский о томъ шведскомъ ку себѣ маршу провѣдавши, любо з войскомъ кѣданскимъ и иншими тамошними воеводстви свое пруское войско злучивши, **вишедлъ билъ** против его на границу; однакъ от Шведовъ и Поляковъ поменених кварцянихъ преконани[й] зоставши, склонился з Шведомъ до покою и кондиций тихъ* (130); *Не хотѣл албовѣмъ онъ Хмелницкий в той чигринской землѣ погребень быти, которая уже тогда (яко више рѣхомъ) неслушнимъ и двалтовнимъ правомъ, з поламанемъ древних правъ войска Запорожского, **одойшла была** з под власти козацкой в державу и подданство пререченому Конецъполскому* (163). У тексті літопису форми плюсквамперфекта переважно вжиті на позначення минулої дії, перерваної іншою минулою дією. Такі форми виступають у складних реченнях, поряд з іншими формами минулого часу: *А король шведский до зпустошалои и оголоченои Варшави прибавши, и оную своимъ кгарнизономъ знову осадивши, и до Кракова людемъ своимъ отсѣчь пославшимъ самъ з войсками **рушилъ бил** ажъ ку Лвову, наполнивши всю Полцу безмѣрнимъ пилявецкому подобнимъ страхомъ [...]; але у Радомлю получивши вѣдомость что войска полскіе знову на его совокупаются, и уходячи прешлого нещастя своего, повернулъ от Радомля ку Варшавѣ; а тамъ прибавши и оную з крайней оздобы злупивши, и кварнизонъ свой забравши рушилъ з поспѣшеніемъ до Прусозъ, и тамъ [...] надблизившися подѣлилсѣ з Брандебурчикомъ для войскъ на зимовлю становисками и раздал имъ оніе* (143).

У літописі Самійла Величка засвідчені форми теперішнього часу, які виражають часову ознаку дій, співвідносних з моментом мовлення. Такі форми у пам'ятках можуть вживатися в прямій мові, розмові, в розповіді.

Форми теперішнього часу можуть використовуватися на позначення:

– одиничної дії: *п[а]не Хмельницький, якъ ся тебѣ мнить о той фортеци; бо я уважаю, и всѣ тоє признають мнѣ, ижъ ест недобита* (6);

– тривалої дії: *Знайдовалися на тотъ часъ въ рукахъ значного козака Барабаша, полковника черкаского, его-же многии зъ людей малоросийскихъ рѣчей певне несвѣдомии, нарицаша и днес нарицають гетманомъ* (14);

– постійної : *Дугласъ о такой силѣ и готовности до бою войска полского провѣдавши удержался и окопался под Новодворомъ где Бугъ з Вислою злучается* (138).

Крім форм теперішнього часу, що вживаються в прямому значенні (і детермінованому, і недетермінованому), у тексті літопису були виявлені форми, ужиті в переносному значенні. На думку В. М. Русанівського, "значення теперішнього-минулого створюється внаслідок вкраплення форм теперішнього часу в розповідь про минулі події" [1, с. 289]. Напр.: *Потомъ Козаки пословъ до короля посилають вопрошити: его ли повелѣнїемъ сія биша іли ни. Королю отрицающу и повѣдающу, яко во отмищеніе шляхтичѣ тако учили, Козаки соединившеся с Татарами, з великими полками на Польшу приходятъ; королъ вкупѣ зъ шляхетствомъ во стрѣтеніе ісходитъ, и неприятелей еднимъ боємъ побѣдилъ и поразилъ* (10); А в томъ маршу его Чернецкий неусипно зо всѣхъ сторонъ на него набѣгаючи уриваетъ и шкодитъ войску его и неменшую во всемъ наносит трудность (134).

У XVII–XVIII ст. в українській мові на позначення майбутньої дії використовувалися різні дієслівні форми – синтетичні та аналітичні.

Синтетичні форми майбутнього часу доконаного виду виступали з тими ж закінченнями, що й форми теперішнього часу: *увѣдаю* (237), *услышу, не покасїся* (197), *знесетъ* (130), *поклонитъ* (130), *воздасть* (213), *не прийметъ* (112), *обачимо* (96), *не допустимъ* (84), *отдадутъ* (111), *оберутъ* (100), *вийдутъ* (141), *получать* (228) та ін.

У тексті літопису представлені різні аналітичні форми майбутнього часу. На позначення дії майбутньої реалізації у відповідний період уживалися форми, до складу яких входили інфітив та допоміжне дієслово *ти*, а також сформована на основі такої аналітичної форми синтетична (або складна). Хоча описувані в літописі події

стосуються плану минулого, у пам'ятці, проте, представлено багато форм і конструкцій, що позначають майбутню дію.

На особливу увагу заслуговують синтетичні форми майбутнього часу недоконаного виду: *Аби княженіє Прусское от того часу не до корони Полской, но до Шведской належало, и от неи голду потверженіе и хоругви приймовало потоль поколь з дому Густавовомъ **ставатиметь** дѣдича и наслѣдника (130); До войны тоѣй, иже отъ Москвы Польшу **уражатимет**, Козаки належати не мѣют, но тилко дома своихъ границъ боронити должны будут (185); . . . а если би в[а]ша велможность не изволилъ того пр[ия]т[е]лства учинити по волѣ, то и по неволѣ учинити **мучттимешъ** (66); Що если самимъ вашмость м[о]сцѣ п[а]нѣ **выполнятимешъ** skutкомъ, то и от насъ. . . можешъ бити певень упреймой ку себѣ прязни и зичливости (170).*

Здебільшого складні форми вживаються у складних реченнях і позначають дію, яка відбуватиметься у відомий мовцеві час (хоча й не зовсім точно), напр.: *а они, яко люде дишкретнии, **умѣтумуть** тоѣ вашой ханской м[и]л[о]сти часу своего отвѣдчати (44); . . . а Эстонія оная з волостями, мѣсптами, замками, повѣттами и из ихъ прилеглостями Шведамъ уже належати мѣеть, а ни от того времени подданіе тамошніе Коронѣ Полской **голдватумуть** (248–249); Инструментъ тотъ покою обадва з своей стороны королѣ **апробоватумуть**, а впредъ такъ склеенный комисари подпишуть; потимъ медіаторовѣ Люмбресовѣ отдадутъ до рукъ (251) та ін.* Як видно з наведених прикладів, синтетичні форми могли вживатися на позначення обмеженої в часі дії. Зрідка синтетична форма могла мати значення такої дії, яка взагалі колись буде відбуватися, напр.: *Єднакъ римское наб[о]женство, ачъ приватне, каждому волное тамъ будетъ, и всякое безпеченство уставлено, и никто взглядомъ вѣри своея жадной **боятимется** инквизицій (249).* Про втрату додаткового значення, зумовленого семантикою дієслова **яти**, відповідною синтетичною формою свідчать також випадки, коли в одному реченні поряд виступають і синтетична, і аналітична форми недоконаного виду, напр.: *Костели и кляштори . . . а ни от жолнѣра яковой **узнаватумуть** турбации а нѣ коннихъ а нѣ вшелякихъ ихъ становискъ **будуть имѣти** (125–126).*

В українських пам'ятках XVII–XVIII ст. уживаються сполуки з дієсловом **хотѣти**, яке в основному зберігає своє лексичне зна-

чення: *але о тоє стоить сполне з Козаками и стояти хочеть хочь и до умору* (86); *и титулу измѣническаго на славноє имя наше наволѣкати не хоцѣмь* (170). Уживаються також інфінітивні конструкції з дієсловами: *похочу (А хто похочеть волею быт, и тѣх на обѣ стороны не неволит* (232)), *похощу (албо и отнюдь нѣхто приклонитися не похощеть* (184)), *въсхощу (Єму ж гетману волно презентовати королевѣ того, кого з Козаков своихъ нобиллѣтовати восхоцет* (185)). У староукраїнській мові інфінітивні сполуки з дієсловом *хочу* позначали дію майбутньої реалізації. Дієслово *хотіти* у складі таких сполук зберігало лексичне значення ('хотіти', 'бажати', 'наміряться' та ін.). Конструкції зі значенням, наближеним до футурального, були малопродуктивними і вживалися, очевидно, під впливом літературної мови за традицією. В окремих випадках дієслово *хотѣти* у формі теперішнього часу частково втрачало первинне лексичне значення, виступало компонентом аналітичної форми майбутнього часу (майбутнього складеного I). Проте пам'ятки аналізованого періоду таких форм фіксують небагато, що свідчить про занепад цієї форми в українській мові.

У тексті літопису виявлені інфінітивні сполуки з дієсловами *начну, зачну, учну*, напр.: *іжъ кого б[о]гѣ покарати восхоцеть, то первѣ помѣшаеть и уменьшитъ єму цекавости и разуму єго, при котором шванку и всѣ єго разсужденія и устроєнія неправимъ путемъ начнутъ ходити, и ку явной шкодѣ и бѣдствію преклонятися* (41); *А о которих о бѣглыхъ о чиихъ людехъ или о хрестиянехъ учнутъ изъ городовъ воеводы писать, и тѣхъ бы отдавать назадъ* (234); *Нимъ зачну наступуючєе военнихъ Хмельницкого дѣлъ зъ Поляки поведєніє... вспомянати и описовати сердцемъ* (31). Інфінітивні сполуки з допоміжними дієсловами *почну, начну, учну, зачну* позначають дію, яка реалізується в майбутньому, але фазове дієслово у такій сполуці не втрачає повністю лексичне значення і переважно вказує на початковий етап дії, напр.: *а которіє послы и посланники и гонци изъ окрестныхъ г[о]с[у]дарствъ начнутъ къ нему гетману приизджать, и имъ отказивать, какія у нихъ дела єсть...* (227). У сучасній українській літературній мові такі сполуки не виступають окремою часовою формою.

У пам'ятках XVII–XVIII ст. фіксуються також аналітичні форми *стану* + інфінітив, які вживалися на позначення майбутньої дії: *можемъ у єго королевскаго в[е]л[и]ч[е]ства... упросити жєлаємий респектъ и м[и]л[о]сть на обтяженную многими от п[а]новъ По-*

ляковъ бѣдстви Укѣраину, кѣди **станем** о тоѣ зо всѣмъ войскомъ Запорожскимъ горячо **просити** и **апеллювати** (19); А хто **не станеть** г[о]с[уд]дарю царю... **служити** и **прямити**, или хто учнетъ съ ихъ... недруги съсылатся, и мнѣ с тѣми людми... битися до смерти (238). Хоча інфінітивна сполука з дієсловом **стану** позначає майбутню дію, проте вона зберігає значення початку дії, вживається поряд зі сполуками з дієсловами *учну, учнетъ*: а хто **станет** ссорамъ **ссоровать**, и такихъ людей карат смертью (229); и нинѣ и [в]передъ **учнут** **ссоривать** (233). Українським пам'яткам такі форми загалом не властиві.

Аналітичні форми з допоміжним дієсловом *буду* активно вживалися в староукраїнській мові. У текстах XVII–XVIII ст. ця форма була найпродуктивнішою аналітичною формою майбутнього часу. Форма вживалася на позначення дії, що належить до плану майбутнього. Більшість аналізованих форм позначала дію, яка буде відбуватися після моменту мовлення, напр.: *Кровъ зась з причини вашой пролитая и еще пролитися мнѣчая, **будеть** на вас яко Авелева о помсту **волати** до б[о]га* (197); *А хто **будеть** вино **продавати** въ кварта, и тѣхъ карати* (230) та ін. Значно менше прикладів, у яких ідеться про дію, яка відбувається зараз і буде відбуватися після моменту мовлення: *а мы великий государъ под нашею царского величества високою рукою, в нашомъ государскомъ милостивомъ жалованне, и в призраніе... непремѣнно **содержимъ** и **содержати **будем**** васъ* (213) та ін. На зв'язок з планом теперішнього вказує дієслово у формі теперішнього часу (*содержимъ*). У деяких випадках ідеться про дію, яка відбувалася раніше і буде відбуватися після моменту мовлення, на що вказує контекст, форми минулого часу, напр.: *А когда то получаютъ, то они сами смотрѣ меж себе учинятъ, и хѣто Козакъ, тотъ **будеть** волность козацкую имѣтъ, а кто пашенной хрестіанинъ, тотъ **будеть** должность обыкную царскому его величеству **отдават**, какъ и прежде сего бывало* (228). Окремо можна назвати випадки, у яких ідеться про майбутню дію, що почне відбуватися через певний проміжок часу (таке значення випливає з контексту): *еднакъ з тимъ **квалитися не **будеть****, поколь не одержитъ от его королевского величества отвѣта* (67).

Отже, аналітична форма майбутнього часу недоконаного виду з допоміжним дієсловом *буду* в аналізованих текстах, як і в інших пам'ятках, позначала майбутню дію, яка буде відбуватися після моменту мовлення. Здебільшого аналітичні форми з дієсловом *буду*

позначали таку майбутню дію, реалізація якої не має часових обмежень: *ни король на Кримъ, а ни ханъ на короля **нїкєди воєвати не будутъ*** (104) та ін. Форма могла позначати тривалу дію, на що вказують лексичні засоби контексту та сам контекст. Фіксуються випадки з формами, які позначають таку майбутню дію, яка буде відбуватися за відомих мовцеві обставин, хоча час реалізації дії точно не визначений. Складна і складена форми можуть вживатися в одному реченні, напр.: *хотячи подобно в нихъ и зимовати, того бинамнїй не уважаючи, що в тихъ окопахъ з войскомъ **будеть ясти, и чимъ **огрѣватимется**, зими близко уже наступающей*** (84). Обидві форми можуть позначати однакові дії, виступати в одному контексті, тобто вживаються без будь-яких розрізень у семантиці.

У писемних пам'ятках XVII ст. рідко трапляються форми майбутнього II, що позначали дію, яка відбудеться раніше іншої майбутньої дії. У літописі форми **буду** з дієприкметником на **-ль** вживаються у значенні "чистого" майбутнього, напр.: *которой комиссий и вшмъ оная пунктомъ, и в них правомъ, прерогативомъ, волностямъ релїгїй грецкой... жаднїй виналїзки довицїповъ людских шкодити не будутъ, также а нї привилеї давнїй и свѣжїй... не могутъ а нї **будуть могли** шкодити и нї в чим ублизати, вчними часи* (217). Писемні документи XVII–XVIII ст. дедалі рідше фіксують такі форми майбутнього часу, переважно використовуючи у канцелярських штампах. Форми з дієприкметником доконаного виду зовсім виходять з ужитку, а з формою недоконаного – зберігаються в діалектах.

Отже, козацький літопис "Сказаніє о войнї козацкой з поляками" Самійла Величка є цікавим з погляду вивчення мови освічених верств українського суспільства, XVII–XVIII ст., зокрема козацько-старшинського середовища. У тексті вжиті дієслівні форми, які функціонували в попередні періоди розвитку нашої мови. Наявність у тексті різних часових форм свідчить про взаємодію у мові автора різних джерел – усного мовлення і писемної традиції. Уживаючи архаїчні елементи літературної мови, що включали церковнослов'янїзми, літописець водночас вносить до текстів словоформи, притаманні усному мовленню, зокрема синтетичні форми майбутнього часу недоконаного виду, форми минулого часу, а також іншомовні елементи. Все це засвідчує складний процес формування видо-часової системи дієслова української мови, її специфічних рис у галузі морфології.

Література

1. Історія української мови: Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, В. М. Русанівський та ін. – К. : Наукова думка, 1978. – 539 с.
2. Історія української мови: Фонетика / В. В. Німчук, М. А. Жовтобрюх, В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1979. – 368 с.
3. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : підручник / Віталій Макарович Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.
4. Чижевський Д. Українське літературне бароко : вибрані праці з давньої літератури [Електронний ресурс] / Дмитро Чижевський. – 2003. – Режим доступу :

<http://litopys.org.ua/index.html>. – Назва з екрана.

Джерела

- Величко С. Сказаніє о войнѣ козацкой зъ поляками / Самійло Величко. – К. : Видання Археогр. Комісії Укр. АН, 1926. – 268 с.